

Uru slábla. Později za časů Ibbi-Sínovy vlády se obrátil proti samotné Babylonii a vojensky ji napadl. Zmocnil se hlavního města Uru a krále Ibbi-Sína odvedl do Sús. Elamité okupovali město asi po sedm let, dokud je Išbi-Erra z Isinu nevyhnal. On a jeho následovníci si činili nárok na to, že jsou dědicové urských králů, stejné zeměpisné území však nemohli ovládnout. V Babylonii se objevovalo stále více a více nezávislých městských států; došlo k situaci, o níž budeme hovořit v příští kapitole.

Světlo vrhané na Babylonii v jedenadvacátém století je tak jasné, že zbytek Blízkého východu je často v historických rekonstrukcích opomíjen. Jiné oblasti mohou být zkoumány jediné tehdy, jestliže se ocitly v urské sféře vlivu. Ale státy na východě, zejména Šimaški, a polokočovní Amorejci na západě kontrole Uru unikli a stali se z nich hroziví protivníci. Tyto vnější síly byly v pozdější tradici představeny jako katalyzátory změny, úloha vnitřní opozice vůči centralizované vládě by však neměla být podceňována.

Blízký východ na počátku druhého tisíciletí

- 2017 Išbi-Erra zakládá dynastii v Isinu
- asi 1910–1830 *kárum*-Káneš vrstva II
- 1897 počátek otevřené války mezi Isinem a Larsou
- 1834 Kudur-Mabukova dynastie založena v Larse
- asi 1810–1740 *kárum*-Káneš vrstva Ib
- asi 1800–1762 archivy z Mari
- 1793 Rím-Sín z Larsy vítězí nad Isinem
- 1763 Chammurapi z Babylonu dobývá jižní Babylonii
- 1762 Ešnunna vyplněna Chammurapim
- 1761 Mari poraženo Chammurapim

V období přibližně od roku 2000 do roku 1600 politické a společenské struktury Blízkého východu vykazují stejné základní charakteristiky: v krajinách od západního Íránu až po pobřeží Středozemního moře byla rozestata celá řada různých států. Jejich vládcové, všichni válečníci, soupeřili o moc, spojujíce se do proměnlivých aliancí a obracejíce se jeden proti druhému. Situaci výstižně shrnuje jedna pasáž v dopise napsaném na počátku osmnáctého století, který byl objeven v Mari:

Žádný král není opravdu mocný sám o sobě. Deset až patnáct králů stojí za Chammurapim z Babylonu, Rím-Sínem z Larsy, Ibál-pí-Elem z Ešnunny nebo Amut-pí-Elem z Katny, ale dvacet králů stojí za Jarím-Limem z Jamchadu.¹⁶

Hrstka mocných vládců si rozdělila Blízký východ od jižní Babylonie až po západní Sýrii a přinutila menší panovníky, aby se stali jejich vazaly. V druhé polovině tohoto období někteří z nich uspěli, i když jen na krátkou dobu, v prosazení své nadvlády nad většími územími. Neexistuje tu jasné chronologické rozdělení mezi okamžiky politické rozdrobenosti a okamžiky politické centralizace. Zde se budeme zabývat politickou rozdrobeností, jež je stále příkladem základní politické struktury Blízkého východu na počátku jeho dějin, totiž převládajícího městského státu. V následující kapitole se pak budeme věnovat období politické centralizace. V tomto uspořádání nemůže být dosaženo čistě chronologického sledu líčení jednotlivých událostí.

¹⁶ Překlad z J. Sassona, „King Hammurabi of Babylon“, in J. Sasson, ed., *Civilizations of the Ancient Near East* (New York: Charles Scribner's Sons, 1995), volume 2, s. 906.

Naše pojmání dějin Blízkého východu na počátku druhého tisíciletí má ze zeměpisného hlediska velmi široký rozsah. Od jihozápadního Íránu po střední Anatólii a západní Sýrii vešlo v obecnou známost používání klínového písma a celá tato oblast sdílela řadu s ním spojených praktik. Babylonie byla zřetelnou pokračovatelkou a zdrojem většiny písařských tradic. Její jazyk, jenž může být nyní označován jako zvláštní dialekt akkadštiny, byl téměř všude používán rodilými mluvčími jiných jazyků (amorejštiny, churritštiny, elamštiny), kteří rovněž přijali jižní způsob psaní. Nejnápadnější výjimka z tohoto pravidla je doložena v kolonii obchodníků z Aššuru usazených ve střední Anatólii, kteří psali jiným dialektem akkadštiny, totiž staroasyrštinou. Používali odlišné tvary klínopisných znaků a často je četli neobvyklým způsobem. Je to ještě mnohem pozoruhodnější z toho důvodu, že oficiální texty nalezené v jejich domovském městě byly babylonské povahy. Sumerština vzkvétala jako jazyk kultury, ale její vliv byl omezen na Babylonii.

Existuje tu velká rozmanitost textů, které máme k dispozici a které mohou být různého původu, neboť pocházejí jak z institucionálních, tak i soukromých souvislostí. Primární prameny se však ze zeměpisného hlediska dosti mění. Objevené klínopisné záznamy v Babylonii pocházejí převážně ze soukromých kontextů na rozdíl od období III. dynastie z Uru, kdy se jednalo téměř výlučně o prameny z ústředních archivů. Rovněž v asyrských koloniích v Anatólii nalézáme pouze soukromé záznamy, ale jinde na Blízkém východě téměř všechny texty pocházející z počátku druhého tisíciletí poskytují zase paláce a jiné královské instituce (viz rámeček 5.1). Zvláště v severní Sýrii všechny záznamy, jež máme k dispozici, po sobě zanechali královští úředníci vycvičení v babylonské praxi. Jeden druh písemnictví, který v těchto časech vzkvétal, byl dopis, a my tak můžeme nahlížet do korespondence soukromých obchodníků v Babylonii a Aššuru, příslušníků královských dvorů, úředníků, velitelů, vyslanců a tak dále. Většinou si psali o úředních záležitostech, ale jednou za čas se dovíme i o jiných věcech – zdraví, lásce, soupeření ... Dopisy nám nabízejí důvěrnější obraz lidí, jimiž se zabýváme, je to úhel pohledu, který jsme dříve postrádali.

5.1 Kočovníci a usedlé obyvatelstvo

Všechny naše texty a archeologické památky pocházejí z měst. Města vzkvétala po celém Blízkém východě a oblasti, jako například severní Sýrie, jež zažila koncem třetího tisíciletí úpadek trvalého osídlení, se okolo devatenáctého století staly zcela urbanizovanými.

V politickém a společenském životě Blízkého východu však měli velkou důležitost lidé, jejichž způsob života nebyl spjat se zemědělstvím, jež podporovalo městská střediska. Byli to polokočovní pastevcí, kteří část roku trávili tím, že se se svými stády pohybovali ve stepi, hledající potravu, a druhou část roku trávili ve vesnicích v blízkosti řek. Tito lidé patřili k trvalým rysům Blízkého východu, v některých ob-

RÁMEČEK 5.1 DOPISY Z MARI

Francouzské vykopávky prováděné od třicátých let minulého století na lokalitě Mari na středním Eufratu v Sýrii odhalily rozsáhlý královský palác z devatenáctého a osmnáctého století. V něm bylo nalezeno asi 20 000 tabulek, jejichž počet se s pokračujícími výzkumy neustále zvyšuje. Mnohé z nich byly dopisy psané palácem a jeho dvorskými představiteli jak domácími, tak i zahraničními. Protože Mari leželo mezi Babylonii a Sýrií a mezi zemědělskými oblastmi údolí Eufratu a stepí obývanou polokočovnými kmeny, tyto dopisy nás informují o celé řadě politických a vojenských záležitostí po celém Blízkém východě a o vzájemných vztazích mezi usedlým a kočovným obyvatelstvem. Dopisy byly pečlivě koncipované dokumenty, v nichž písaři, dříve než přešli k vlastní odpovědi, často přehledně shrnovali dřívější dotazy nebo příkazy. Byly sestaveny zcela po babylonském způsobu: jazyk, způsob zápisu i tvar tabulek byly jižního původu, i když většina obyvatelstva Mari a jiných dvorů, s nimiž bylo Mari ve styku, hovořila spíše než akkadštinou západosemitským jazykem. V dopisech pocházejících z různých oblastí mohou pak být rozeznány vlivy místního jazyka. Když Chammurapi dobyl v roce 1761 Mari, jeho písaři pořídili soupis palácových archivů a označili v nich a vyňali dopisy týkající se babylonských záležitostí, jež byly pravděpodobně odvezeny do hlavního města. To ukazuje, jaká důležitost byla těmto archivům přikládána.

Dvůr v Mari nebyl jediný, kdo měl podobné archivy. Paláce objevené na lokalitách Katará (Tell ar-Rimáh), Šušarrá (Tell Šemšára), Šubat-Enlil (Tell Lejlán) a jinde vydaly menší, avšak obdobné diplomatické archivy. Názorně ukazují, jak celá oblast vytvořila systém království, jejichž panovníci museli být informováni, aby přežili.

dobích se však stávali v městských záznamech zřetelnější, neboť se dostávali do užších styků s městským obyvatelstvem, s nímž soupeřili o politickou moc. Byli označováni různými způsoby, vždy se tak však dělo z hlediska obyvatelstva měst, které psalo texty. Koncem třetího a na počátku druhého tisíciletí byli všichni shrnuti pod označení Amorejci, které splývá s výrazem pro „západ“, akkadsky Amurru. Zůstává nejasné, zda zeměpisné označení poskytlo své jméno lidem žijícím na západě, nebo zda jméno lidu vedlo k označení světové strany. Výraz Amorejci se nevztahoval na přesně definovanou etnickou nebo kmenovou skupinu, ale její použití bylo přízpůsobivé a týkalo se zejména lidí, kteří byli považováni za polokočovníky a jejichž kořeny se nacházely na západě.

Život pastevců se točil okolo jejich stád. Po celém Blízkém východě se pásly milióny ovcí a koz, aby ze sebe vydaly to, co je nazýváno jejich obnovitelnými zdroji: zejména vlnu a srst, a když pošly, kůži, kosti, rohy a šlachy. Spotřeba masa byla omezena, a tak bylo poráženo jen málo živočichů. Přírodní prostředí se svými suchými léty si vynucovalo ustavičný pohyb stád po různých pastvinách. V létě byla stáda držena v blízkosti údolí řek, nedaleko měst a vesnic, zatímco v zimě bylo ve stepi

dosti vegetace, aby se na ní zvířata užívala. Způsob pohybu byl dobře rozvržen, takže skupiny používaly každým rokem stejná místa zimní pastvy. Pasterci vedli tedy smíšený život – usedlý ve vesnicích v létě a kočovný ve stepi v zimě – a moderní badatelé je označují jako polokočovníky.

Vzájemný styk mezi kočovníky a usedlým obyvatelstvem se odehrával na několika úrovních. Obě skupiny se navzájem hospodářsky doplňovaly, jedna vyráběla živočišné produkty, druhá produkty zemědělské a řemeslné, a výměna probíhala k užítku všech. Musela být uzavřena nějaká dohoda, která by zajistila, že zvěř nezničí úrodu obilí tím, že ji spase nebo podupá. Tak byly dávány k dispozici pro pastvu pole ležící ladem, čímž se zlepšoval budoucí růst rostlinstva a zajišťovalo se přírodní hnojení. Pro tento způsob spolupráce města a státy mohly nad pasterce zesilovat určitý druh kontroly. V závislosti na blízkosti pasterceckých vesnic a pozemků vyhrazených pastvě střediskům moci byli pasterci více či méně podrobováni politické kontrole, vojenským a pracovním povinnostem a daním.

Kdykoli se pasterci posunuli do sféry vlivu usedlých společenství, ocitli se i v záběru psaných dokumentů, které studujeme. Z počátku druhého tisíciletí máme k dispozici jedinečné informace z palácového archivu ve městě Mari na středním Eufratu. Toto město kontrolovalo dlouhý úsek údolí Eufratu, které zahrnovalo i vesnice pasterců, již využívali syrskou step pro zimní pastvu. Polokočovní pasterci měli kmenovou společenskou organizaci. Lidé prohlašovali, že pocházejí od společného předka, skutečného nebo smyšleného, ale toto spojení bylo volné: některé kmeny byly vstřebány jinými a někteří lidé kmeny i změnili. Kmeny, které žily okolo Mari, se dělily do dvou hlavních větví: byly to ty „zleva“, tj. ze severu, když se díváme k vycházejícímu slunci, Sim'alité, a ty „zprava“, tj. z jihu, Jaminité. Jaminité žili ve větší blízkosti města a jejich další dělení je proto známější. Zahrnovali například skupiny Amnanú a Jachrurú, které jsou doloženy i v Babylonii. Tato označení měla tedy začátkem druhého tisíciletí za sebou již dlouhou historii a kmeny na širokém zeměpisném území si mohly činit nárok na společný původ. Kmenová jména byla dávána stejně tak usedlému jako neusedlému obyvatelstvu, což ukazuje na smíšenost pasterceckého životního způsobu.

Ve vzájemných stycích mezi Mari a pasterceckými skupinami měl palác větší kontrolu nad těmi, jejichž vesnice se nacházely ve větší blízkosti. Obyvatelstvo bylo podrobováno sčítání, lidé museli poskytovat práci a vojenskou službu a byli ustanoveni náčelníci, kteří odpovídali za styky s palácem. Vzdálenější skupiny, jako například Sutejci, této kontrole unikali a vztah Mari k nim je nezdědká líčen velmi záporně. Byli často obviňováni z loupeží a vražd; podobný obraz ovšem částečně pochází z předsudků usedlého obyvatelstva vůči obyvatelstvu neusedlému. Na druhou stranu však nemůžeme tyto zprávy zcela odmítat jako důsledek zaujatosti: soupeření o skromné zdroje mezi zemědělci a pasterci mohlo být nelítostné a násilné.

Etnografický výzkum ukazuje, že k usedlému způsobu života kočovných pasterců obvykle dochází u těch nejbohatších a nejchudších ve skupině. Velmi úspěšní pasterci už nemohou rozšiřovat počet svých stád, protože by se stala neovladatel-

nými, a tak začínají investovat část svého bohatství do pozemků a usazují se na jednom místě, aby se o ně starali. Nejchudší mají zase málo živočichů, aby se užívali, a tak se pokoušejí získat zaměstnání mezi usedlým obyvatelstvem a z některých se stávají námezdní vojáci státu. Na přelomu třetího a druhého tisíciletí jsme svědky početního růstu Amorejců ve městech po celém Blízkém východě a během prvních čtyř staletí druhého tisíciletí se mnozí lidé výslovně odvolávají na svůj kmenový původ. Je to pravděpodobně výsledek politické situace v Babylonii koncem třetího tisíciletí. Amorejci byli na Blízkém východě přítomni, jak je dokumentováno v textech ze Šuruppaku a Eblu, od poloviny třetího tisíciletí. V době státu III. dynastie z Uru se začali častěji objevovat i v textech: můžeme je rozpoznat buď proto, že jsou výslovně jako Amorejci označováni, nebo proto, že jejich jména pocházejí z amorejštiny, jazyka odlišného od akkadštiny. I když působili ve všech vrstvách urské společnosti, včetně funkcí velitelů armády, oficiální texty zdůrazňovaly nepřátelský vztah Amorejců a státu. Jména roků Šulgiho a Šu-Sínovy vlády připomínají stavbu zdi, která měla Amorejce zadržet před jejich průnikem do země, a Ibbi-Sín prohlašuje, že je ve svém sedmnáctém roce porazil. Pozdější literární tradice kladla na bedra Amorejců velkou vinu za zhroutilí státu III. dynastie z Uru.

Po zničení urského státu a s následnou politickou rozdrobeností Babylonie se mnohé nové dynastie hlásily ke svému amorejskému původu, který byl zmiňován s hrdoostí. V osmnáctém století se Chammurapi z Babylonu, jenž začal ovládat velké urbanizované území, stále označoval za „krále Amorejců“. Za vlády jeho čtvrtého nástupce Ammí-saduky seznam dynastických předků výslovně uvádí, že to byli Amorejci. Seznam Šamši-Adadových předků, který byl nalezen v Aššuru, obsahuje stejná amorejská jména jako ta, která zmiňuje Ammí-saduka. Byla to snad skupina společných předků, která byla uznávána všemi Amorejci. Amorejský původ nebyl žádnou hanbou, i když literární texty, které byly v té době v Babylonii skládány a opísány, Amorejce líčily jako nepřátelské a primitivní.

V procesu, který pozorujeme, se polokočovně skupiny, především syrského původu, rozšířily po celém Blízkém východě. Někteří jejich členové se pozvedli, často prostřednictvím vojenské kariéry, v politické hierarchii existujících městských států. Když ústřední moc Uru v Babylonii koncem třetího tisíciletí upadla, někteří mužové amorejského původu využili příležitosti a zmocnili se v několika městských státech trůnu. Tyto okolnosti byly zřejmě zdůrazňovány v důsledku soupeření starých a nových rodin držících moc a městských Sumerů a Akkadů a neměstských Amorejců. Jasně uznání dynastických kořenů, které se nacházely v seznamech předků mimo město, může naznačovat, že pojetí městského státu jako střediska vší moci upadalo a že se začínala rozvíjet idea širšího území jako politické jednotky. Přítomnost Amorejců na Blízkém východě se však neprojevila ve vytvoření nového kulturního ideálu. V Babylonii Amorejci zcela převzali kulturu existující, včetně používání sumerštiny a akkadštiny pro svoji literaturu; amorejštiny se nikde nestala oficiálním jazykem písemných záznamů. Ve městech jako Mari místní jazyk ovlivnil do značné míry jazyk psaný, ale jazykem písma zůstala akkadština.

5.2 Babylonie

Konec nadvlády Uru nad Sumerem a Akkadem nevedl k bezprostřednímu rozdrobení politické moci. Ještě za vlády Ibbi-Sína, posledního urského krále, založil Išbi-Erra, velitel, jenž mu byl podřízen, dynastii v Isinu a převzal kontrolu nad velkou částí regionu. Když se Uru zmocnili Elamité, Išbi-Erra město osvobodil a jeho následovníci si přisvojili titul „krále Uru“. Přesto však byly síly, které se snažily o decentralizaci, mocné, a tak se začal ve dvacátém a v devatenáctém století objevovat vzrůstající počet místních dynastií. Nejvýznamnější byly královské rodiny v Isinu a Larse na jihu a v Babylonu na severu, ale i města jako Uruk, Kiš a Sippar měla občas své vlastní krále. V oblasti na východ od Tigridu vznikly nezávislé dynastie v Ešnunně a Aššuru, zatímco Elam zůstal mimo dosah politického vlivu Babylonie. Panovníci si osobovali právo vyhlašovat jména roků své vlády a přítomnost tabulek datovaných jmény jednotlivých městských dynastií nám umožňuje určit, jaká území kontrolovali a kdy. Na počátku devatenáctého století vzájemné soupeření těchto států vyústilo do otevřeného střetnutí, které přešlo, jak se zdá, do nepřetržité války. Babylonské státy nicméně uznávaly, že jsou součástí společného systému, který byl soustředěn okolo Nippuru jako náboženského hlavního města. Politická kontrola nad tímto městem, která se několikrát vystřídala, dávala králi právo na používání titulu „král Sumeru a Akkadu“. Nippurský kalendář s tamějšími jmény měsíců se používal jako kalendář oficiální po celé oblasti a požeňování nippurského kněžstva obdařovalo krále zvláštním postavením. Jiná tradice, která přežila a jež poukazovala na to, že města se považovala za partnery ve společném systému, bylo ustanovení velekněžky v Uru. Toto postavení si od časů Sargona Akkadského udržovala dcera nejvýznamnějšího vládce oblasti. Na počátku druhého tisíciletí byly velekněžky do svého úřadu uváděny tou dynastií, která Uru vládla, ale když se politická kontrola změnila, dosavadní držitelka úřadu nebývala okamžitě nahrazována. Například dcera isinského krále Išme-Dagána zůstala v úřadě i poté, co Gungunum z Larsy Ur dobyl, a kult zesnulých kněží dlouho přetrvával i poté, co moc jejich domácích dynastií vyhasla. Přesvědčení, že babylonské městské státy tvořily součást jediného systému, umožnilo místním vládcům přidržovat se ideologie, že v Babylonii bylo jenom jedno jediné království, které přecházelo z jednoho města do druhého.

Ten, kdo byl nippurským kněžstvem uznán, stával se králem Sumeru a Akkadu, i když ve skutečnosti byla jeho moc omezena. V těchto souvislostech musíme vidět i vytvoření Sumerského královského seznamu, dokumentu, který setrval na ideji, že v jednom okamžiku byl vždy jenom jeden král.

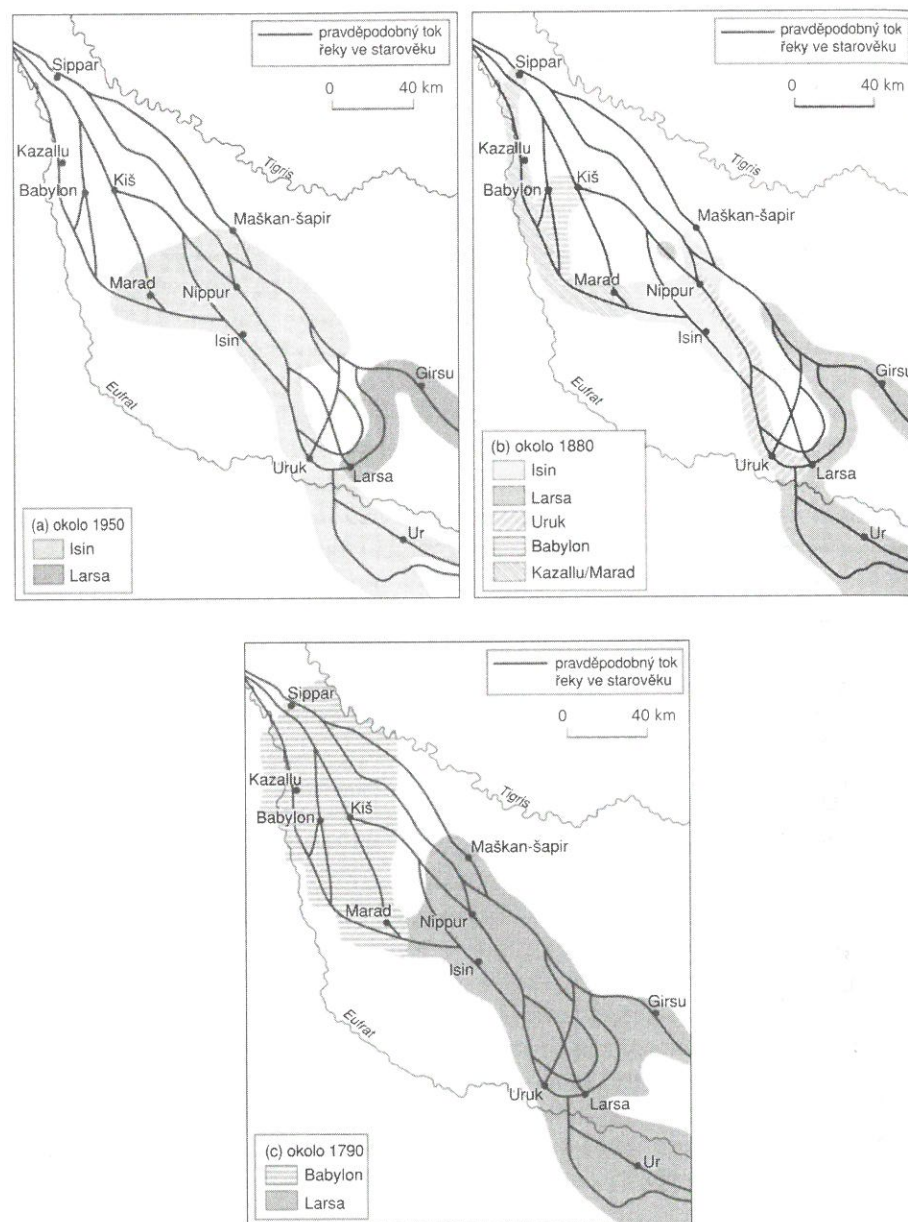
Na politické scéně jižní Babylonie byli hlavními herci Isin a Larsa. Zpočátku byla dědicem okleštěného státu III. dynastie z Uru isinská dynastie (k seznamu králů viz s. 297–298). Nippurské kněžstvo uznalo její vládce, kteří udržovali kontrolu nad většinou jižních měst, včetně Uru, a v mnohých z nich uskutečňovali i veřejné práce. Po jedno století žil kraj v míru. Avšak později ve dvacátém století se v Larse prosadila konkurenční dynastie (k seznamu králů viz s. 298), jež brzy plně ovládla jih a východ Babylonie, zatímco moc Isinu se omezila na střední Babylonii. V roce 1897

Abí-saré, král z Larsy, otevřeně napadl svého isinského kolegu, což umožnilo i jiným městům zbavit se nadvlády Isinu. V tomto období byl v regionu největší počet soupeřících dynastií, z nichž některé si mohly postupně činit nárok na podporu nippurského kněžstva.

Nicméně centralizační síly rovněž působily a podnět vzešel z města Larsy. Po období vnitřní nestability, během něhož panovala řada rychle se střídajících vládců pocházejících často z různých rodin, se trůnu v Larse zmocnila rodina z kraje na východ od Tigridu, takzvaná Kudur-Mabukova dynastie. Otec, Kudur-Mabuk, pravděpodobně Elamita, pocházel z Maškan-šapir, nejvýchodnějšího města střední Babylonie. Svého syna Varad-Sína (panoval 1834–1823) dosadil na trůn v Larse, ale pletl se i do místních záležitostí. Když Varad-Sín zemřel, nahradil ho jeho bratr Rím-Sín, jenž vládl po nejdelsí dobu, jaká vůbec byla v mezopotamských dějinách zaznamenána, totiž po šedesát let (1822–1763). Jeho život barvitě odráží politické i vojenské proměny doby, které můžeme rekonstruovat z různých pramenů včetně jmen roků, hospodářských záznamů a dopisů. Při Rím-Sínově nástupu na trůn kontrolovala jeho rodina území 230 kilometrů dlouhého pásu ve východní Babylonii od Nippuru a Maškan-šapiru na severu po horní část Perského zálivu na jihu, kde se pás stáčil na západ a zahrnoval i Larsu a Ur. Ve směru od severu k jihu s ním hraničily státy Babylonu, Isinu a Uruku. Po Kudur-Mabukově smrti, k níž došlo krátce před Rím-Sínovým osmým rokem panování, se Rím-Sín ujal správy celého tohoto území a brzy se prosadil i vojensky. Ve svém třináctém roce (1810) porazil koalici sil vedených Urukem, Isinem a Babylonem a zmocnil se několika vesnic nedaleko Uruku. Po dalších vojenských úspěších v blízkosti Larsy a znovudobytí Nippuru, který byl v jeho devátém roce ztracen ve prospěch Isinu, zničil v roce 1800 Uruk.

Když se Rím-Sín v roce 1793 zmocnil Isinu, bylo to v třicátém roce jeho panování, jediným zbývajícím protivníkem Larsy v Babylonii byl stát Babylon, kde Chamurapi v roce 1792 zdědil trůn. Rím-Sín strávil dalších třicet let v upevňování své držby nad jihem tím, že soustřeďoval správní funkce do hlavního města a že zřejmě i omezoval hospodářskou nezávislost dřívějších městských států. Chamurapi čekal, dokud Rím-Sín nezestárnul, a poté zahájil rychlé dobývání všech svých sousedů, včetně Larsy, kterou porazil v roce 1763. Rím-Sínovu organizaci však ponechal nedotčenou, spoléhaje se při správě jižní Babylonie právě na lidi z Larsy. Rím-Sín tak položil základy Chamurapiho centralizovaného státu, o němž budeme hovořit v příští kapitole.

Vzdor politické rozdrobenosti a rozsáhlým střetům neprojevoval se v Babylonii v prvních třech stoletích druhého tisíciletí hospodářský úpadek. Urbanizace zůstávala hustou a dokumenty z rostoucího počtu měst vykazují vysokou úroveň hospodářské aktivity. Dokonce i město Ur prospívalo, i když bylo zbaveno regionálního systému, který ho podporoval. V hospodářské správě se však projevovaly zásadní změny. V jedenadvacátém století státní byrokracie Uru III dohlížela prakticky na všechno a zaměstnávala početné části obyvatelstva jako pracovní sílu, kterou vydržovala dávkami. Na počátku druhého tisíciletí se však objevilo cosi, co můžeme

Mapa 5.1 Politické rozdělení Babylonie v prvních stoletích druhého tisíciletí (podle Michaela Roafa, *Cultural Atlas of Mesopotamia and the Ancient Near East* [Oxford: Equinox, 1990], s. 109; viz též česky Michael Roaf, *Svět staré Mezopotámie a starověkého Blízkého východu* [Praha: Knižní klub, Balios, 1998], s. 109)

nazvat částečnou „privatizací“ hospodářství, k níž docházelo postupným a zřejmě nezamýšleným procesem. Velké instituce, paláce a chrámy, měly v držení velmi rozsáhlé zdroje. Vlastnily velké plochy půdy a jiný majetek a spotřebovávaly obrovské množství zboží a služeb. Na počátku druhého tisíciletí se pokračovalo v praxi Uru III, i když jen v místních podmínkách, neboť politická moc byla rozdrobena. Například máme k dispozici archiv řemeslnické dílny náležející paláci v Isinu, která odpovídala za výrobu širokého množství zboží ze dřeva, rákosu, kůže a vlny pro královskou domácnost. Dílna byla dozorována královskou správou, ale práci vykonávali řemeslníci, kteří strávili část své pracovní doby i činností pro jiné zákazníky. I další instituce se začaly zbavovat práce a služeb. Místo aby nechávaly své pozemky obdělávat závislým personálem, předávaly užívání polí nájemným rolníkům, od nichž se očekávalo, že odevzdají podíl z úrody a zbytek si podrží pro svou vlastní potřebu. Pastýřům byla přidělována stáda ovcí a koz a ti měli za povinnost odevzdávat stanovené množství vlny a srsti a rozmnožovat houf určeným počtem živočichů. Přebytečná produkce byla určena ve prospěch chovatelů, ale deficit musel být uhrazen z jejich vlastních podílů. Když instituce požadovaly nějakou práci, najaly si lidi a platily jim místo celoročních přidělů pouze mzdu za čas strávený v zaměstnání. Postupně bylo stále více úkolů plněno lidmi mimo instituce a dřívější úřady, jako například úřad chrámového sládky, se stávaly obročními, která se dělila až na tak malé části, že se jednalo třeba jen o jeden půlden v roce. S těmi se pak obchodovalo, neboť zajišťovaly malé procento z příjmů instituce za dobu, po níž byl úřad vykonáván.

Správní úkoly byly rovněž svěřovány nezávislým dodavatelům. Místo aby instituce zaměstnávaly a vydržovaly množství úředníků, obracely se na soukromé podnikatele, aby jednali jako prostředníci mezi nimi a obyvatelstvem a vybírali poplatky, prováděli platby a organizovali shromažďování a rozdělování zdrojů. Navíc podnikatelé proměňovali tyto vybrané zdroje, tvořené produkty podléhajícími zkáze, které zredukované instituce nemohly zužitkovat, ve snadno skladovatelné stříbro. Jak to dělali, není v našich pramenech zaznamenáno, nejspíše je za stříbro prodávali organizacím a jednotlivcům. Podnikatelé byli za své služby odměňováni podílem z převedených aktiv. Tato privatizace správy velmi dobře vyhovovala novým politickým okolnostem. V době III. dynastie z Uru úředníci vděčili za svoje jmenování králi a dynastické změny vedly k přerušení správní praxe. Soukromí podnikatelé, kteří byli najímáni pro svoje služby, nebyli vázáni politickou loajalitou k žádné dynastii a byli ponecháváni sami sobě, aby fungovali v politicky nejistých dobách.

Tento systém hospodářské organizace a řízení byl charakteristickým znakem celého období mezi léty 2000 až 1600. V konečném výsledku však bylo jeho působení na babylonskou společnost katastrofální. Dávky požadované od výrobců byly zřejmě příliš veliké a v oblasti jako Babylonie, kde řada špatných žní nebyla ničím neobvyklým, jim lidé nemohli často dostat. Mohli jen požádat podnikatele, kteří jejich poplatky vybírali, o úvěr. A když z množství odloženého pro jejich vlastní spotřebu nedokázali dokonce přežít ani do příštích žní, obraceli se k podnikatelům o mimo-

řádné půjčky. Byly to půjčky s vysokým úrokem: tradice a královská prohlášení povolovala 20 procentní úrok na půjčky ve stříbře a 33 procentní úrok na půjčky v obilí. Úroky byly vybírány bez ohledu na délku půjčky. Protože mimořádné půjčky byly obvykle krátkodobé, jejich splátka s plnou výší úroku, třeba jen po jednom měsíci, představovala pro dlužníky obrovské břemeno. Záznamy nalezené v domech podnikatelů obsahují velký počet smluv o půjčkách, které ukazují, že úroveň zadluženosti byla vysoká. Že existovala krize z dluhů, je zřejmé z ediktů, v nichž králové prohlašovali, že zrušením nezaplacených spotřebitelských půjček obnoví pořádek. Odkazy na podobné výnosy jsou zvláště patrné v oficiálních prohlášeních králů z Isinu, Larsy a Babylonu. Dostí dobře, abychom mohli pochopit jeho podrobnosti, se dochoval jen jeden z původních ediktů vydaných Ammí-sadukou z Babylonu (vládl 1646–1626). Král v něm odstranil všechny dluhy učiněné výrobcí v zájmu jejich přežití a rovněž nevyrovnané poplatky, nikoli však dluhy obchodníků, kteří si vypůjčili kapitál na komerční podnikání (dokument 5.1). Ztrátu převzal palác, učinil to však z důvodu tradice, která velela, že král má v zemi udržovat pořádek a spravedlnost – a konečně i proto, že široce zadlužené obyvatelstvo již netvořilo pevnou základnu pro vybírání daní, ale bylo tu jen proto, aby obohacovalo soupeřící třídu soukromých podnikatelů.

5.3 Asýrie a východ

Politická situace Babylonie měla v této době svou obdobu po celém Blízkém východě. Od západního Íránu k pobřeží Středozemního moře tu existovaly malé státy vedené místními dynastiemi, které často mezi sebou soupeřily o moc. Výzkum jejich dějin je velmi usnadněn skutečností, že na mnohých místech se dochovaly jejich vlastní textové záznamy. Tyto doklady jsou však stále ještě dosti neúplné a jejich pozornost je zaměřena různým směrem. Na počátku druhého tisíciletí se materiál z Asýrie vyznačuje svým celkovým důrazem na zahraniční obchod, který byl veden obchodníky z města Aššuru. Toto město, které leželo na Tigridu na samém jihu Asýrie, bylo ústředním bodem sítě, která obchodovala s cínem z východu, látkami z Babylonie a stříbrem a zlatem z Anatólie.

Tento obchodní systém známe z objevu více než 20 000 tabulek zanechaných asyrskými obchodníky v kolonii na okraji středoanatolského města Káneše, asi 1000 kilometrů od Aššuru. Kolonie, byť pod kontrolou místního vládce, fungovala jako samostatná jednotka a v asyrských textech se o ní hovořilo jako o *kárum*-Káneš, přístavu Káneš.

Osudy kolonie závisely na místních událostech v Anatólii, které však známe jen velmi špatně. Archeologie rozlišuje několik období osídlení. Téměř všechny tabulky pocházejí z domů ve vrstvě II, která je datována mezi roky 1910 a 1830 a po níž v osídlení následuje přerýv. Když ve vrstvě Ib došlo k novému osídlení, v období asi 1810 až 1740, to po sobě zanechalo podstatně menší množství tabulek. Zdá se, že

DOKUMENT 5.1 VÝŇATEK Z EDIKTU KRÁLE AMMÍ-SADUKY Z BABYLONU

(Čl. 1) Tabulka [s vládním ediktem, který byl zemi uložen] k slyšení v době, [kdy král] zavedl v zemi spravedlnost.

(Čl. 2) Nedoplatky iššakkuů, pastýřů, šusikkuů na letních pastvištích a (jiných) poplatníků paláce podle jejich [...] a jejich dokladů, opatřených pečeti, se promíjejí. Výběrčí nesmí je vymáhat na domu (tj. majetku) žádného z poplatníků paláce.

(Čl. 4) Kdokoli dal Akkadanu nebo Amorejci obilí nebo stříbro jako zúročitelnou půjčku nebo jako *melqētum* [nebo (jako) ...] a měl vystavenou tabulku, poněvadž král nastolil spravedlnost pro zemi, je jeho tabulka neplatná. Nemůže podle své tabulky vymáhat obilí nebo stříbro.

(Čl. 8) Akkadán nebo Amorejec, který přijal obilí, stříbro nebo jinou hodnotu jako zálohu na kupní cenu, na (obchodní) cestu, na společenský vklad nebo [...], jeho tabulka nebude neplatná; podle znění své tabulky vrátí (dlužnou částku).

Jacob Finkelstein, „The Edict of Ammisaduqa“, in J. B. Pritchard, ed., *Ancient Near Eastern Texts Relating to the Old Testament*, third edition (Princeton: Princeton University Press, 1969), s. 526–527. Český překlad: Josef Klíma, *Nejstarší zákony lidstva. Chamurapi a jeho předchůdci* (Praha: Academia, 1979), s. 147–148.

se tenkrát počet Asyřanů zmenšil a že v Káneši působili jako hlavní jednatelé zástupci z jiných oblastí Sýrie a Anatólie.

Aššur jednal v tomto obchodě téměř výlučně jako tranzitní místo. Dovážel cín z neznámých zdrojů v Íránu nebo ještě dále a látky z Babylonie. Tato část obchodu není přímo dokumentována a my nevíme, co bylo poskytováno výměnou. Spojení s Anatólií je však známo velmi dobře. V Aššuru byly organizovány oslí karavany, každé zvíře neslo 150 liber cínu a třicet látek, z nichž některé byly vyrobeny na místě, většinou však pocházely z Babylonie. O všechny výdaje se dělily skupiny obchodníků, kteří investovali své vlastní zdroje nebo zdroje svěřené jim druhými: platili za zvířata, zboží, personál, který karavanu doprovázel, a za různé poplatky a výdaje, které bylo třeba hradit během cesty. Cesta do Káneše mohla trvat až padesát dní a nebylo možno ji podniknout během čtyř zimních měsíců, když počasí zabraňovalo přechodu přes pohoří Taurus. Když karavana dorazila do Káneše, většina oslů byla prodána a zboží bylo vyměněno za stříbro a zlato, které bylo odvezeno zpět do Aššuru. Asyrští obchodníci, kteří byli obvykle bratři a synové obchodníků v Aššuru a trvale sídlili v Anatólii, rozváželi importované zboží po krajině, využívajíce při tom sít menších obchodních stanic. Rovněž shromažďovali zlato a stříbro, aby bylo nachystáno pro příští karavanu. I když spolehlivé odhady objemu obchodu jsou obtížné, na základě stávajících dokladů se předpokládá, že za čtyřicet až padesát let bylo do Káneše dovezeno 100 000 látek a 100 tun cínu. Hnací silou veškeré této činnosti byli soukromí podnikatelé, zatímco paláce se tyto obchody přímo netýkaly.

Protože obchod organizovaly rodiny, byly v něm aktivně zapojeny i ženy. Často zůstávaly doma v Aššuru, zatímco jejich manželé, otcové nebo bratři odcházeli do Anatólie, a prostřednictvím dopisů byly s nimi a jejich obchody v ustavičném styku. Ženy byly odpovědné za látky, které se používaly na výměnu, a musely zařizovat jejich tkaní, pokud to nedělaly samy. Mužové často kritizovali kvalitu výrobků, které jim byly zaslány, a ženy si naopak stěžovaly na nedostatek zdrojů, které jim byly ponechány, nebo dokonce na to, že nemají dostatek jídla. Domácí situace někdy vedla k potížím v manželství. Mužové často zůstávali pryč po mnoho let a ženili se s místními anatolskými ženami, zatímco jejich manželky v Aššuru se cítily opuštěné (viz dokument 5.2).

Zisk z tohoto obchodu byl nicméně vysoký. Cín stál v Anatólii přinejmenším dvakrát tolik co v Aššuru a látky svoji cenu ztrojnásobily. Obchodník mohl snad dosáhnout 50 až 100 procentního zisku za rok. To byla odměna za riskantní podnik. Obchod fungoval v politickém prostředí, kde se nebylo možno spolehnout na jednu jedinou sílu, která by poskytla ochranu a pomoc. Karavany do Anatólie, Babylonie a Íránu putovaly územími mnoha nezávislých a často nepřátelských vládců. Aššur nebyl mocnější než jeho sousedé, ale mohl vyjednat obchodní dohody. I když se žádná tehdejší smlouva nedochovala, z odkazů na ně můžeme vyvodit, že králové měst podél obchodních cest požadovali poplatky a činili si nárok na odběr určitého zboží. Na oplátku byl asyrským obchodníkům povolen přístup na místní obchodní čtvrti a dostávalo se jim ochrany. Král Ilu-šumma v devatenáctém století prohlásil, že dal Akkadům svobodu od Perského zálivu po Aššur, což muselo znamenat, že babylonští obchodníci se mohli volně pohybovat po cestách spojujících tyto oblasti. I když slyšíme v těchto časech mnoho o válkách, zdá se, že obchodní zájmy zabraňovaly státům, aby obchodníkům zatarasovaly cesty.

Dva nejmocnější státy na jihovýchod od Aššuru byly Ešnunna v oblasti Dijály a Elam. Jejich dějiny mohou být rekonstruovány jen v hrubých rysech, neboť nám scházejí chronologické údaje o délce vlády jejich panovníků a často dokonce i postrádáme vědomosti o jejich náležitém sledu. Tyto státy se však na mezinárodní scéně chovaly stejným způsobem. Ešnunna (dnešní Tell Asmar) se stala na počátku Ibbi-Sínovy vlády nezávislou na Uru. Místní správce se prohlásil za panovníka, ale království ve státě údajně náleželo městskému bohu Tišpakovi. Po prvním nezávislém vládcí Šú-ilijovi, jenž sám sebe zbožštil a převzal titul krále (sumersky lugal), ostatní vládcové státu po více než jedno století užívali titulu „správce (sumersky énsi) boha Tišpaka“. Teprve na počátku devatenáctého století tamější panovníci opět převzali titul krále a příležitostně se i zbožšovali. Podobné chování je patrné i na jiných místech, kde panovala politická nadvláda Uru. V Aššuru se místní nezávislí vládcové stali „správci (sumersky énsi) boha Aššura“ a v Elamu byl nejvyšším titulem „nejvyšší správce“ (sumersky sukkaš-mach), označení, jež dříve, za doby III. dynastie z Uru, náleželo nejprřednějším krajským úředníkům. To, že Ešnunna nakonec přijala titul krále, mohlo být výsledkem skutečnosti, že Isin ztratil kontrolu nad Nippurem. Jestliže v samotné Babylonii nepanovala jistota o tom, kdo vlast-

DOKUMENT 5.2 STAROASYSKÁ KORESPONDENCE: PŘÍKLADY DOPISŮ PSANÝCH ŽENAMI A ŽENÁM

Púšu-kénovi řekni; takto praví Lamassí (Púšu-kénova žena):

Kulumája ti přináší devět látek, Iddin-Sín ti přináší tři. Ela odmítl starat se o látky, zatímco Iddin-Sín se odmítl starat o pět (dalších).

Proč mi pořád pišeš: „Látky, které mi posíláš, jsou stále špatné kvality!“ Co je to za člověka, který žije ve tvém domě a kritizuje látky, jež jsou mu posílány? Já naopak se stále snažím vyrábět a posílat ti látky tak, aby při každé cestě ti tvůj obchod vydělal deset šekelů stříbra.

Překlad podle Cécile Michel, *Correspondance des marchands de Kanish* (Paris: Les Éditions du Cerf, 2001), s. 430.

Innájovi řekni; takto praví Tarám-Kúbi (Innájova žena):

Takto mi pišeš: „Podrž si náramky a prsteny, které máš; budeš je potřebovat, aby sis koupila jídlo.“ Je pravda, že jsi mi poslal prostřednictvím Ilí-bániho půl miny zlata, kde však jsou náramky, které jsi nevezl s sebou? Když jsi odešel, nenechal jsi mi ani jediný šekel stříbra. Vymetl jsi dům a všechno jsi vzal s sebou.

Od té doby, co jsi odešel, [hrozný] hlad postihl město (Aššur). Nenechal jsi mi ani litr obilí. Musím stále kupovat obilí pro naši potravu. [několik nejasných řádků] Kde je ta marnotratnost, o níž pořád pišeš? Nemáme co jíst. (Myslíš si), že si můžeme dovolit pošetilsti? Všechno, co jsem měla, jsem dala dohromady a poslala tobě. Nyní žiji v prázdném domě a časy se mění. Postarej se, abys mi poslal hodnotu mých látek ve stříbře, abych si mohla koupit alespoň deset měřic obilí.

Pokud se týče tabulky se seznamem svědků, kterou dostal Aššur-imittí, syn Kurûv: způsobil domu plno potíží a zmocnil se služebníků jako záruky. Potom tvoji zástupci záležitost vyřídili. Musela jsem zaplatit dvě třetiny miny stříbra, aby nepodával stížnost, dokud se nevrátíš. Proč nasloucháš pomluvám a pišeš mi rozhněvané dopisy?

Překlad podle Cécile Michel, *Correspondance des marchands de Kanish* (Paris: Les Éditions du Cerf, 2001), s. 466.

Takto praví Puzur-Aššur; řekni Nuchšátumě:

Tvůj otec mi o tobě napsal, abych se s tebou oženil. Já jsem poslal své služebníky a svůj dopis o tobě tvému otci, aby ti dovolil přijít ke mně. Prosím tě, až budeš číst můj dopis, požádej svého otce (o dovolení) a přijď sem s mými služebníky. Jsem sám, nemám nikoho, kdo by mi posloužil nebo mi připravil stůl. Jestliže nepřiđeš s mými služebníky, vezmu si nějakou mladou dívku z Vachšušany. Dávej pozor! Ty a moji služebníci, neváhejte a přijďte!

Překlad podle Cécile Michel, *Correspondance des marchands de Kanish* (Paris: Les Éditions du Cerf, 2001), s. 507–508.

ně byl pravý král, její sousedé se pak cítili volnější při vznášení nároku na podobný titul. V této době Ešnunna také rozšířila svoji kontrolu nad údolím Dijály až k jejímu soutoku s Tigridem a do svého území začlenila dříve nezávislá města jako Néribtum (dnešní Iščáli), Šaduppúm (dnešní Tell Harmal) a Dúr-Rímuš (lokalizace neznámá). Ipik-Adadovi synové Narám-Sín a Dáduša pokračovali v jeho rozpínavé politice, jež přivedla Ešnunnu do víru událostí, které byly charakteristické pro Mezopotámii na počátku osmnáctého století, a učinila z ní jednoho z nejmocnějších hráčů v regionu (k seznamu králů Ešnunny viz s. 299).

Ešnunna soupeřila s ostatními státy ve svém okolí a k získání vedoucího postavení používala válečné i diplomatické prostředky. Například Dáduša spojil v roce 1781 své síly se Šamší-Adadem z království horní Mezopotámie, aby dobyl oblasti mezi oběma řekami Záb, a toto tažení zvěčnil na vítězné stéle, kde prohlásil, že území předal Šamší-Adadovi. O něco později se však Šamší-Adad obrátil proti svému spojenci a zmocnil se některých měst náležejících Ešnunně, včetně Šaduppúm a Néribtum. Když však Šamší-Adad zemřel, úlohy se obrátily a Ešnunna dobyla některá města v blízkosti Aššuru. Tenkrát byla nejsilnějším státem v oblasti.

Ešnunna přešla podél severní hranice ještě stále izolacionistického státu Babylonu, vstoupila do údolí Eufratu a dosáhla Mari. Když tam vládl Šamší-Adadův syn Jasmach-Addu, vztahy byly nepřátelské. S ustanovením nového krále v Mari, Zimrí-Lima, se Ibál-pí-El II. z Ešnunny pokoušel uzavřít spojení, jež Zimrí-Lim odmítl. V dopise svému vyslanci v Aleppu praví:

Až budeš v přítomnosti Jarím-Lima (krále Aleppa), řekni mu o Ešnunně toto: „(Král) Ešnunny mi stále posílá poselství týkající se spojení. Poprvé mi poslal posla a já jsem ho odeslal zpět na hranici. Podruhé mi poslal posla a já jsem ho odeslal zpět na hranici. Potom přišel vysoký úředník a já jsem ho odeslal zpět na hranici, řka: „Jak mohu uzavřít spojení s Ešnunnou bez Jarím-Limova souhlasu?“¹⁷

Následovala válka mezi oběma státy, jež přinutila Mari přijmout od Ešnunny nabídku k míru. Avšak o tři roky později elamský vládce, jemuž přes pohraniční království Ešnunny byl odepřen přímý přístup do Mezopotámie, se spojil s Babylonem, Mari a pravděpodobně i Larsou a v roce 1766 napadl a vyplenil město. Elam v něm ustanovil loutkového krále, jenž však byl brzy nahrazen rodilým králem z Ešnunny jménem Sillí-Sín. Ten pomohl Chammurapimu z Babylonu při jeho zničení elamského státu, ale v roce 1762 se tento vykutálený panovník obrátil proti svému dřívějšímu spojenci a Ešnunnu vydrancoval. Oblast nebyla začleněna do Chammurapiho státu, ten jí však zabránil, aby měla silného vládce. V pozdějších jménech roků vlády Chammurapiho a jeho následovníka Samsu-iluny se objevují o Ešnunně zmínky, jinak však o ní víme jen velmi málo.

Důležitým hráčem ve všech popsáných událostech byl stát Elam. V těchto stolecích byl v Mezopotámii zaangažován mnohem více než v kterémkoli předcházejí-

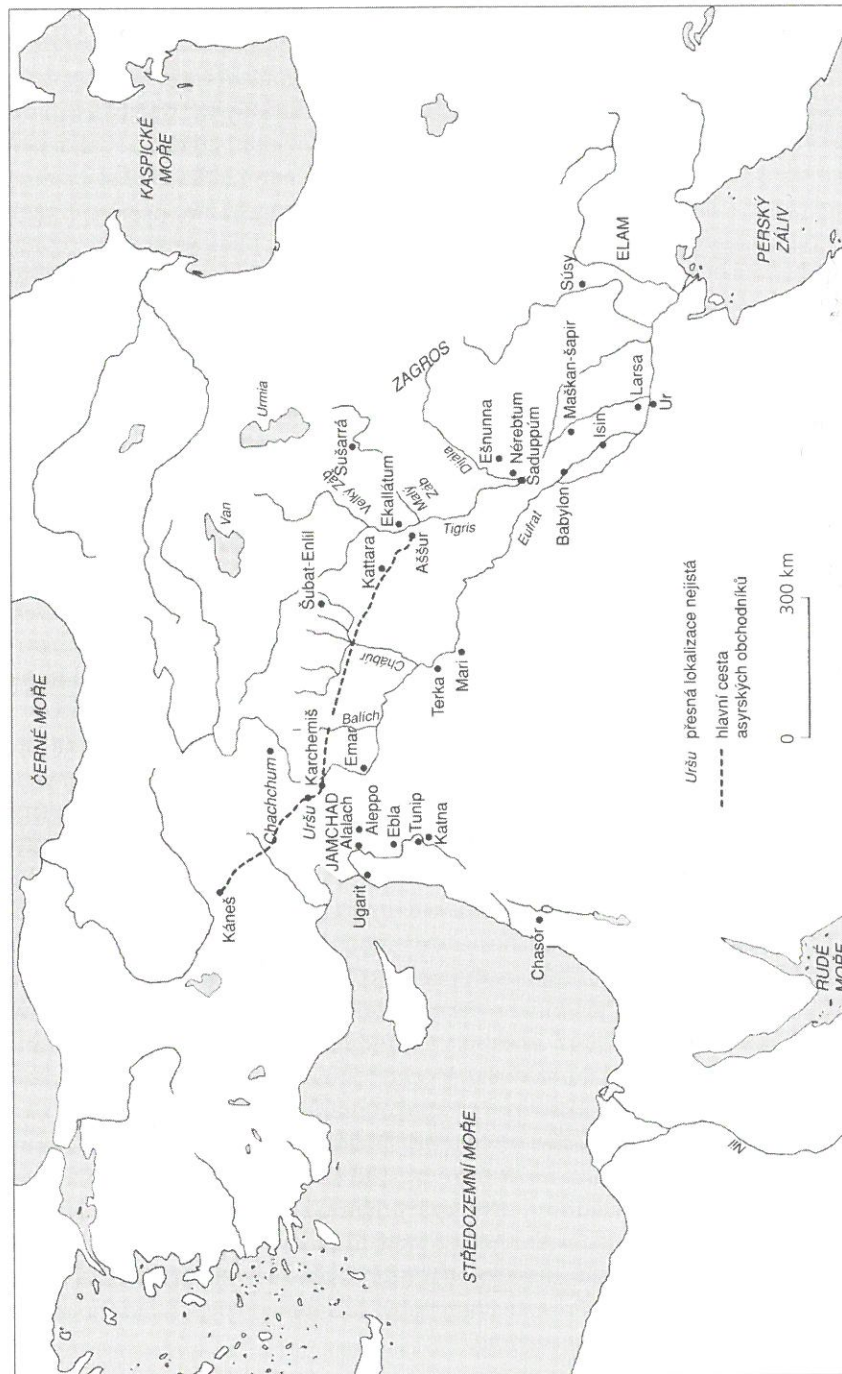
¹⁷ Překlad podle Jean-Marie Duranda, *Les Documents épistolaires du palais de Mari* (Paris: Les Éditions du Cerf, 1997), volume 1, s. 441–442.

cím období svých dějin. Území státu zahrnovalo jak nížiny obklopující Sús, tak i náhorní plošiny okolo Anšanu (dnešní Talle Maljan); tato bipolarita se odrážela i v panovníckém titulu „král Anšanu a Sús“. Politické organizaci stál v čele sukka-mach, „nejvyšší správce“, jenž používal titulu z období vlády III. dynastie z Uru, nyní to však byl nezávislý panovník. Hned vedle něho působili úředníci s takovými tituly jako sukka Sús a Elamu; často to byl syn sestry vládnoucího sukka-macha. Když sukka-mach zemřel, byl někdy následován svým synovcem, nejsme si však jisti, že to bylo obvyklé nástupnické pravidlo.

Brzy poté, co Elam získal na Uru nezávislost, obrátil se proti svému dřívějšímu pánu a jeho vojska pomohla při porážce tohoto státu, zmocnila se hlavního města a jeho panovníka odvezla do zajetí. Krátce nato armády Isinu skoncovaly s elamskou okupací Uru a následně Elamu zabránily, aby měl v Babylonii příliš veliký vliv. Avšak o století později, když si jiná babylonská města prosazovala na úkor Isinu svoji nezávislost, často hledala cizí pomoc a Elam byl zavlčen do jejich proměnlivých spojení a konfliktů. Několik králů z Larsy dobylo elamská města a Elam sám se v babylonských lokálních válkách spojoval s Urukem, Isinem a jinými. Je možné, že dva poslední vládcové Larsy, Varad-Sín a Rím-Sín, byli elamského původu: byli to synové Kudur-Mabuka, syna Simti-Šilhaka, kmenových vládců území na východ od Tigridu, již se koncem devatenáctého století zmocnili několika babylonských měst. Jejich vztah k elamskému státu není znám, ale je možné, že v babylonských konfliktech mohli jednat v jeho prospěch a že již tak dosti složitý politický a vojenský obraz by se mohl stát zapojením kmenových skupin ještě složitějším.

Až do zmizení Ešnunny jako největší mocnosti se Elam držel stranou záležitostí v severní Babylonii a Mezopotámii vůbec, i když jeho význam byl všemi uznáván. Odstranění Ešnunny koalici Babylonu, Mari a Elamu uvedlo Elam do přímého styku se státy mezopotamské oblasti. Nyní byl jeho vliv pozoruhodný a dalekosáhlý. Vládce Katny v západní Sýrii je například znám tím, že nabídl své území Elamu, aby od něho získal podporu ve svém konfliktu s Aleppem. Sukka-mach dostával dopisy od Chammurapiho z Babylonu, Zimrí-Lima z Mari a jiných. Prohlašovali se v nich spíše za jeho „syny“ než za jeho „bratry“, což byl obvyklý výraz, když si mezi sebou dopisovali. Pro ně byl „velkým králem Elamu“. Jeho armády dosazovaly na trůny vládců až v Šubat-Enlil v severní Sýrii. Síla Elamu pocházela z velikosti jeho státu a početného mužstva, které mohl svolat. K jeho významu přispívala i skutečnost, že po zániku *kárum*-Káneš kontroloval přísun cínu na západ.

Tato základní složka pro výrobu bronzů přicházela do Středomoří z Elamu prostřednictvím Mari. Elam byl rovněž v úzkém styku s Dilmunem v Perském zálivu a mohl tak rovněž zcela ovládnout přístup k jiným cizím zdrojům a obchodním cestám. Jeho úspěch však neměl dlouhého trvání. Chammurapi z Babylonu uzavřel s Mari a Aleppem proti Elamu spojení a v dvacátém devátém roce jeho vlády (1764) byl tento stát poražen. Protože Elam nebyl začleněn do babylonského státu, jeho vliv skončil a my o něm víc nevíme.

5.4 Mari a západ

Vyslanci u krále z Mari předkládali svému pánu zprávy o posledních dnech Larsy, Ešnunny a Elamu, jež nám umožňují tyto události studovat. Díky poloze tohoto města a jeho starobylé úloze prostředníka mezi jižní Mezopotámií a Sýrií vrhají jeho archivy dostatek světla i na události na západě. Do oblasti zájmu představitelů Mari spadala široká oblast dnešní Sýrie a jejího okolí s mnohými tamějšími státy. Jsou zmiňována tak vzdálená města jako například Chasór v dnešním Izraeli. Západní oblast Blízkého východu byla tvořena jednotným, politicky integrovaným systémem malých států. Královské domy těchto drobných království byly často spřízněny pokrevními svazky a sňatky, králové z Mari cestovali například až do Ugaritu na pobřeží Středozemního moře. Dějiny několika málo měst nám ukáží, že model soupeření, koalice a nadvlády popisovaný pro východní část Blízkého východu může být nalezen i na západě. Zde vylíšme dějiny Mari a Jamchadu, dvou nejmočnějších států v regionu, ale stejně tak dobře bychom se mohli zabývat i půltuctem dalších.

Mari bylo nezávislé od časů státu III. dynastie z Uru, s nímž však bylo v úzkých diplomatických stycích. Avšak zhroucení Uru se časově shodovalo s neblahým obrátem v osudech Mari. Ačkoli dynastie jeho vládců, kteří si přisvojovali titul „velitel“ (akkadsky *šakkanakku*), zůstala u moci ještě po jedno století, význam města značně upadl. Nakonec dynastie z neznámých důvodů dospěla ke svému zániku a město snad bylo i opuštěno. V polovině devatenáctého století se však objevila nová dynastie a Mari zahájilo svoje nejdárnější století (k seznamu králů viz s. 299). Nová dynastie pocházela ze severozápadní Sýrie ze sim'alitské větve Amorejců, kteří dříve, než se usadili v Mari, dobyli v údolí středního Eufratu celou řadu měst. Prvním panovníkem, kterého můžeme studovat, byl Jachdun-Lim, jenž, vzdor svým západním kořenům, zavedl jako kancelářský standard babylonský jazyk a písařský styl, včetně praxe používání jmen roků vlády. Začal přestavovat královský palác, jenž se později stal po celém Blízkém východě slavným pro své rozměry a bohatství. Učinil z Mari nejvlivnější stát na středním Eufratu, který dosahoval až na sever k soutoku s řekou Balíchem, a pronásledoval Jaminity až daleko na západ k libanonským horám. Jeho držbu ještě upevnily zvelebovací práce v oblasti, k nimž patřilo budování zavlažovacích systémů a stavba pevností. Pronikání do oblasti Chábúru ho však přivedlo do konfliktu s nově vznikajícím královstvím horní Mezopotámie a on musel se Šamší-Adadem vybojovat několik bitev. Jachdun-Lim byl zavražděn v palácovém spiknutí a jeho syn Súmú-Jamam ho dlouho nepřežil. O dva nebo tři roky později, v roce 1795, bylo Mari dobyto Šamší-Adadem a začleněno do jeho rozlehlého státu, o němž budeme hovořit v příští kapitole. Šamší-Adad dosadil na trůn svého mladšího syna Jasmach-Addua, aby dohlížel na západní státy a amorejské kmeny.

Vláda Jasmach-Addua trvala nějakých dvacet let a skončila náhle, když jeho otec okolo roku 1776 zemřel. Šamší-Adadovo království se rozpadlo a jeho jednotlivých kusů se chopili ctižádostiví mužové. V Mari byl takovým mužem Zimrí-Lim. I když často prohlašoval, že je synem Jachdun-Limovým, je jasné, že tomu tak nebylo, při-

Mapa 5.2 Blízký východ na počátku druhého tisíciletí

nejlepším mohl být jeho vnukem nebo pravnukem. Když se chopil moci, Mari opět začalo sledovat své vlastní zájmy. Zimrí-Lim znovu obnovil pevné svazky s Babylone a Aleppem, jež byly potvrzeny jeho sňatkem s princeznou Šiptu. Jeho stát zahrnoval údolí Eufratu na jih od Mari až po hranici s Aleppem a dolní část údolí Chábúru. Vzdálenější sever kontroloval prostřednictvím svých vazalů a stále se přesvědčoval, že nezávislí vládci jsou na jeho straně. Mari vzkvétalo a Zimrí-Limův palác byl jedním z největších architektonických staveb počátku druhého tisíciletí, které známe. Království bylo svými soupeři v regionu respektováno a kočovné kmeny udržovalo v patričních mezích. I když byl Zimrí-Lim věrným spojencem Chammurapiho z Babylonu, jeho věhlas a bohatství musely nakonec Chammurapiho přimět k tomu, aby se proti Zimrí-Limovi obrátil. Ve třicátém druhém roce své vlády (1761) Chammurapi Zimrí-Lima porazil a zmocnil se Mari. O dva roky později, pužen hněvem vyprovokovaným nejasnými důvody, Chammurapi srovnal se zemí palác a městské hradby a začlenil údolí Eufratu až po Mari do svého státu. Mari ztratilo své vynikající postavení a centrum moci středního Eufratu se posunulo o 100 kilometrů na sever do Terky.

Hlavním městem státu Jamchad bylo Aleppo (k seznamu králů viz s. 299). To bylo strategicky položeno na obchodní cestě vedoucí z údolí Eufratu ke Středozemnímu moři. Zdá se, že svého významu nabylo až na počátku druhého tisíciletí snad poté, co Ebla ztratila svou moc. Protože Aleppo bylo od těch časů trvale osídleno až do dnešních dnů, jsou tamější archeologické vykopávky nemožné a my se při psaní jeho nejstarších dějin musíme spoléhat pouze na vnější prameny. Ty pocházejí především z Mari, které mělo s králi Jamchadu společný dynastický původ. Dopisy z Mari ukazují, že nejzatrvelejším protivníkem Jamchadu na západě byla Katna, město ležící na jih ve střední Sýrii, která dostávala pomoc od Šamší-Adada z království horní Mezopotámie. První dva známí králové Jamchadu, Súmú-Epuch a Jarím-Lim, se zapletli do válek se Šamší-Adadem, které vtáhly je a jejich následovníky do vrtošivých politických osudů. Šamší-Adadova smrt uvolnila Jarím-Limovi prostor, aby svou moc mohl rozšířit dolů údolím Eufratu až ke království Mari. Protože Zimrí-Lim z Mari byl Jarím-Limův zeť, styky mezi oběma byly přátelské. Jarím-Limovo důležité postavení na západě je zřejmé z dopisu z Mari, jenž byl citován na začátku této kapitoly a v němž se říká, že za Jarím-Limem stojí dvacet králů, víc než za kterýmkoliv jiným panovníkem té doby.

Když Chammurapi z Babylonu likvidoval své sousedy jednoho po druhém, Jamchad, podobně jako Mari, mu zpočátku poskytoval pomoc. Ale potom se Babylon obrátil proti svým starým spojencům a Mari dobyl. Jamchad byl ovšem příliš vzdálen, aby ho mohly babylonské jednotky dosáhnout, a tak se oba velké státy do přímého konfliktu nedostaly. Následně se i jižní prameny přestávají o Jamchad zajímat. Přibližně v této době však texty z malého města Alalachu na západ od Jamchadu ukazují, že jeho místní vládce byl dosazen na trůn Abba-Ilem z Aleppa, svým bratrem. Jamchad zůstal nejlivnější silou severozápadní Sýrie, která kontrolovala celou řadu vazalů a spojenců ve městech, jakými byly Karchemiš, Uršu, Chaššu, Ugarit,

Emar, Ebla a Tunip. Představoval tak hlavní překážku chetitské vojenské expanze z Anatólie do Sýrie během druhé poloviny sedmnáctého století. Chetitský král Chatušili I. ve svých análech ohlašuje, jak zaútočil a zničil během několika let několik vazalů Jamchadu, jako například Alalach, Karchemiš a Chaššu. Zdá se však, že nezaútočil na samotný Jamchad. Tento úkol ponechal svému synovi Muršilovi I., jenž dobyl a zničil město na své cestě do Babylonu v roce 1595 a skoncoval tak s politickou situací, jež charakterizovala Blízký východ po celá čtyři století.